

Etienne Aymonier

Chuyên gia đầu tiên về lịch sử và nền văn minh Champa

Po Dharma

Sinh ngày 2 tháng 1 năm 1844 tại Le Chatelard, miền nam Cộng Hoà Pháp, ông Etienne François Aymonier bị động viên quân dịch và phục vụ cho trung đoàn 54 vào ngày 3 tháng 7 năm 1862. Sau đó ông ta được tuyển cử vào Saint Cyr, một trường quân sự nổi tiếng của Pháp. Sau khi tốt nghiệp, ông ta được thăng chức Chuẩn Úy phục vụ cho trung đoàn 2 Thủy Quân Lục Chiến của quân đội viễn chinh Pháp ở Đông Dương, và đổ bộ ở Saigon vào ngày 19 tháng 10 năm 1869. Đã là một nhà quân sự chuyên nghiệp, Aymonier không thích cho lắm vai trò thụ động của mình trong nghề quân đội ở Đông Dương. Lý lịch của ông ta được ghi nhận vào ngày 7 tháng 11 năm 1870 hiện còn lưu trữ tại Aix en Provence đã chứng minh rõ rệt điều này.

Sự nghiệp quân sự và công trình nghiên cứu

Năm 1870, lúc đó ông ta vào khoảng 26 tuổi, Aymonier được bổ nhiệm để điều hành công việc hành chính địa phương ở Trà Vinh. Sau đó được bổ nhiệm với chức vụ Phụ Tá cho J. Moura, quan toàn quyền Pháp Thuộc ở vương quốc Kampuchea và cũng là một nhà chính trị rất chú tâm về việc nghiên cứu khoa học của xứ Kampuchea này. Năm 1874, Aymonier trở lại Hà Tiên để đảm trách vấn đề biên giới trong khu vực này. Cũng nhờ sự thông suốt tiếng Kampuchea, ông ta trở thành giảng viên dạy tiếng Kampuchea trong trường bổ túc dành cho công chức cao cấp Pháp tại Đông Dương vào năm 1875. Cũng vào năm 1875, ông ta kiêm cả chức tổng thư ký Pháp Thuộc ở vương quốc này. Từ ngày 8 tháng 7 năm 1875 đến ngày 2 tháng 7 năm 1876, lợi dụng ngày nghỉ hè bên Pháp, ông ta hoàn thành hai cuốn sách mang chủ đề *Khái Niệm Về Kampuchea* xuất bản vào năm 1875 và *Địa Dư Kampuchea* xuất bản vào năm 1876.

Trở về Saigon vào ngày 2 tháng 8 năm 1876, ông ta được bổ nhiệm với chức vụ Phụ Tá Toàn Quyền Pháp ở Kampuchea. Ngày 9 tháng 1 năm 1878, ông trở thành giám đốc trường quốc gia hành chính bổ túc Pháp. Ngày 6 tháng 1 năm 1879, ông là người thay mặt Quan Toàn Quyền Pháp ở Kampuchea.

Ngày 20 tháng 5 năm 1881, ông ta về nghỉ hè bên Pháp. Trong thời gian này, ông ta thường lên diễn đàn hội thảo khoa học để trình bày về những tư liệu quý giá về bia đá mà ông ta đã tìm thấy đầu tiên ở Đông Dương. Ngoài ra, ông ta cũng yêu cầu chính quyền Pháp nên tiếp tục phát triển mạnh mẽ công việc nghiên cứu này. Năm 1882, ông ta được bổ nhiệm để điều hành chương trình khảo sát khoa học từ tháng 3 năm 1882 đến tháng 6 năm 1883 tại Kampuchea, và từ tháng 7 năm 1883 đến tháng 9 năm 1884 tại Lào và Thái Lan; cuối cùng từ tháng 12 năm 1884 đến tháng 7 năm 1885 tại khu vực Champa.

Trong suốt 42 tháng trời, ông ta sống hoàn toàn trong rừng sâu nước độc để khảo sát toàn diện những di tích lịch sử, ghi chép toàn bộ những gì có liên quan đến nhân chủng học, xã hội học hay là ghi chú những biến cố chính trị trong khu vực này. Một thí dụ điển hình, chỉ trong vòng 7 tháng ở Champa, Aymonier đã ghi chép 14 tập sổ tay của mình.

Trở về Pháp nghỉ hè trong một thời gian, Aymonier trở lại Đông Dương giữ chức quan toàn quyền tỉnh Bình Thuận vào ngày 13 tháng 3 năm 1886. Vừa mới nhậm chức, ông ta phải đương đầu chống lại Phong Trào Cần Vương đã chiếm cứ tỉnh Bình Thuận. Chính vì thế, công tác nghiên cứu khoa học Champa của ông ta bị đình trệ. Là một nhà quân sự, mặt dù quân lính của ông ta thật ít ỏi, nhưng có sự hỗ trợ nhân dân Champa thời đó, Aymonier đã đánh đuổi tàn quân Cần Vương và làm chủ tình hình Tỉnh Bình Thuận vào tháng 8 năm 1886. Tiếc thay, vào mùa xuân năm 1887, ông ta lại lâm bệnh nặng, nên phải lên đường để được điều trị trong nhà thương ở Hồng Kông, sau đó ông ta sang Pháp vĩnh viễn vào ngày 27 tháng 7 năm 1887.

Hai năm sau, ông ta được bổ nhiệm để giữ chức Đại Diện Trung Kỳ và Bắc Kỳ trong cuộc triển lãm quốc tế ở Paris vào năm 1889. Sau đó, ông ta trở thành giám đốc trường hành chính Pháp Thuộc. Lợi dụng cơ hội này, ông ta tập trung tất cả tư liệu đã thu thập để góp phần vào việc nghiên cứu khoa học của mình. Trong suốt thời gian

này, ông ta dành mọi nỗ lực để nghiên cứu về dân tộc Chăm và vương quốc Champa. Công trình nghiên cứu đầu tiên đó là *Văn Phạm Chăm* xuất bản vào năm 1889. Đây là cuốn sách đầu tiên về ngôn ngữ Chăm vẫn còn lưu hành cho đến hôm nay. Hai năm sau, ông ta xuất bản hai bài khoa học nhan đề *Người Chăm và tôn giáo*. Đây là bài đầu tiên về tổ chức xã hội và tôn giáo người Chăm và nhất là những dị biệt tín ngưỡng giữa hai cộng đồng Chăm Ahier và Chăm Awal trong khu vực Phanrang và Phanri. Cùng vào năm 1891, ông ta hoàn thành cuốn sách *Mở đầu nghiên cứu về bia đá bằng tiếng Chăm* xuất bản bởi Journal Asiatique. Qua cuốn sách này, ông ta đã chứng minh sơ khởi về nền tảng lịch sử Champa và nhất là trình bày khái quát về tiếng Chăm cổ khắc trên bia đá. Trong những năm sau, ông tiếp tục nghiên cứu những bản văn bia đá Champa được sưu tập bởi quan toàn quyền Pháp ở Quảng Nam tên là C. Paris. Năm 1906, ông ta và A. Cabaton xuất bản cuốn tự điển Chăm-Pháp. Đây là một cuốn tự điển có một giá trị khoa học đã trở thành một kim chỉ nam cho những nhà nghiên cứu về Champa cho tới hôm nay.

Qua bài giới thiệu này, Aymonier đã góp phần to tác trong công trình nghiên cứu khoa học ở Đông Dương. Ông ta là nhà tiên phong đầu tiên nghiên cứu về Kampuchea và Champa. Công trình mà không ai quên được đó là ông là người sáng lập viên chương trình nghiên cứu văn bia Kampuchea và Champa, một tư liệu vừa quý giá, vừa cơ bản trong công tác tìm hiểu nền tảng lịch sử và nền văn minh Đông Dương.

Cho đến hôm nay, tất cả những nhà nghiên cứu về Đông Nam Á đều biết về tư liệu khoa học của Aymonier. Những nhà nghiên cứu về Chăm vẫn coi hai cuốn sách *Văn Phạm Chăm* và *Tự Điển Chăm-Pháp* là tư liệu cơ bản trong công trình nghiên cứu về vương quốc Champa. Riêng về dân tộc Chăm, ông ta vẫn là một đứa con trong đại gia đình người Chăm hôm nay, vì dù sao đi nữa ông ta cũng là cha ruột của ông Bó Thuận ở Phan Rí, một trong những trí thức tên tuổi ở làng Chăm. Aymonier đã chết, nhưng tên tuổi ông ta vẫn còn sống trong văn chương Chăm, nhất là qua bài thơ nhan đề *Po Prang* mà trí thức Chăm ai cũng đều biết đến.

Nghiên cứu khoa học đã xuất bản

- 1881 – *Recherches et Mélanges sur les Chams et les Khmers*, Saigon (Imprimerie du Gouvernement) 1881, 2 Fascicules (34 và 22 trang). Bài này cũng đăng trong tạp chí *Excursions et Reconnaissances* IV-10 (1881), trang. 167-186.
(Nghiên cứu và khảo sát về người Chăm và Khmer). Đây là bài nghiên cứu khoa học đầu tiên của Aymonier về Kampuchea. Phần thứ hai, ông ta nghiên cứu về một bia đá tiếng Chăm ở Dambang Dek, thuộc tỉnh Kompong Siem ở Kampuchea, và nhất là nghiên cứu về chữ viết và tiếng nói Chăm).
- 1885 – Les Chams, trong *Revue d'Ethnographie* IV (1885), trang: 158-160.
(Người Chăm). Bài nghiên cứu rất là sơ lược.
- 1885 – Lettre de M. Aymonier au Gouverneur de la Cochinchine sur son voyage au Binh-thuân, trong *Excursions et Reconnaissances* IX-22 (1885), trang: 247-254.
(Thư của ông Aymonier gửi cho Quan Toàn Quyền Pháp ở Đông Dương liên quan đến cuộc viếng thăm của ông ta ở tỉnh Bình Thuận). Đây là tư liệu đầu tiên nói về biên giới của khu vực Panduranga.
- 1886 – Notes sur l'Annam : I . Le Binh-thuân; II . Le Khanh-hoa, trong *Excursions et Reconnaissances* IX-24 (1885), trang: 199-340; XI-26 (1886), trang: 179-208; XII-27 (1886), trang: 5-20.
(Chú thích về Annam: I. Tỉnh Bình Thuận, II. Tỉnh Khánh Hòa). Đây là bản tường trình về công trình khảo sát trong hai khu vực của Champa. Trong bài này, tác giả khảo tả những sự kiện địa dư, nhân chủng và nhất là những di tích lịch sử trong hai tỉnh này.
- 1890 – Légendes historiques des Chams, trong *Excursions et Reconnaissances* XIV-32 (1890), trang: 145-206.

(Truyền thuyết lịch sử Chăm). Dựa trên bài nghiên cứu nhan đề "Biên niên sử Chăm (sakaray dak rai patao cam)" đăng vào năm 1889, tác giả cho rằng những tư liệu lịch sử Chăm viết trên giấy không có giá trị lịch sử, vì nó không phù hợp với những dữ kiện mà bia đá hay tư liệu Việt Nam cung cấp. Quan điểm này đã bị bác bỏ trong các bài nghiên cứu của ông E.M. Durand, P-B Lafont và Po Dharma.

- 1891 – Les Tchames et leurs religions, trong *Revue d'Histoire des Religions* XXIV (1891), trang: 187-237 et 261-315.
(Người Chăm và Tôn Giáo của họ). Đây là bài nghiên cứu sơ lược đầu tiên về tôn giáo và tổ chức xã hội của người Chăm.
- 1891 – Première étude sur les inscriptions tchames, trong *Journal Asiatique* XVII-1 (1891), trang: 5-86.
(Nghiên cứu đầu tiên về văn bia Chăm). Đây là bài tiếp nối với những công trình nghiên cứu về bia đá Champa mà ông A. Bergaigne đã đăng trong tạp chí *Journal Asiatique* vào năm 1888. Trong bài này, ông Aymonier chỉ phân tích và dịch thuật những văn bia bằng tiếng Chăm. Qua bài này, ông ta đã phát họa sơ lược về nền tảng lịch sử Champa và trình bày sơ lược về nguồn gốc tiếng Chăm cổ.
- 1893 – The History of Tcampa (The Cyamba of Marco Polo, now Annam or Cochinchina), trong *Imperial and Asiatic Quarterly Review* VI (1893), trang: 140-148 và 365-381.
(Lịch sử Champa. Champa qua cái nhìn của Marco Polo, hôm nay là An Nam)
- 1895 – Note sur les découvertes de M. C. Paris à Quâ-my, Phu kieu, Khuong-my, trong *Bulletin de Géographie Historique et Descriptive* 1895, trang: 437.
(Chú thích những phát hiện mới của ông M. C. Paris ở khu vực Qua Mỹ, Phú Kiệu và Khương Mỹ).

- 1896 – Notes sur les découvertes de M. C. Paris à Đông-duong, trong *Bulletin de Géographie Historique et Descriptive* 1896, trang: 329-330.
(Chú thích về những phát hiện mới của M. C. Paris ở Đồng Dương).
- 1896 – Note sur les recherches de M. C. Paris dans la province de Quang-nam, trong *Bulletin de Géographie Historique et Descriptive* 1896, trang: 362-364.
(Chú thích về những phát hiện mới của M. C. Paris ở Quảng Nam).
- 1896 – Rapport sommaire de M. Aymonier sur les inscriptions du Tcampa, découvertes et estampées par les soins de M. Camille Paris, trong *Journal Asiatique* VII (1896), trang: 146-151.
(Bài tường trình về văn bia Champa do ông M. Camille Paris đã phát hiện). Đó là văn bia tìm thấy ở Đồng Dương, Giếng Sơn, Khương Mỹ và Hà Lâm.
- 1896 – Note sur les découvertes de M.C. Paris dans la province de Quang-nam. Inscriptions découvertes par M.C. Paris au Tcampa, trong *Bulletin de Géographie Historique et Descriptive* 1896, trang: 92-95.
(Ghi chú về sự phát hiện bia đá Champa của ông M. C. Paris trong tỉnh Quảng Nam)
- 1897 – Note sur les derniers envois de M.C. Paris, chargé d'une mission en Annam, trong *Bulletin de Géographie Historique et Descriptive* 1897, trang: 389-390.
(Chú thích về những tư liệu cuối cùng của M. C. Paris, đặc trách công vụ ở Annam).
- 1898 – Rapport sur le dernier mémoire de M. C. Paris, trong *Bulletin de Géographie Historique et Descriptive* 1898, trang: 247-249.
(Bài tường trình về ký sự của M. C. Paris).

- 1898 – Communication sur les découvertes épigraphiques de M. C. Paris, trong *Journal Asiatique* XII (1898), trang: 359-360.
(Báo cáo khoa học về hai bia đá Hà Trung và Phù Lương do ông M. C Paris phát hiện).
- 1899 – Communication sur une inscription chame trouvée par le P. Durand près du village de Kon-tra, trong *Journal Asiatique* XIV (1899), trang: 544-545.
(Báo cáo khoa học về một bia đá tìm thấy ở làng Kon Tra do ông P. Durand phát hiện). G. Cœdès cho rằng văn bia này viết vào thế kỷ thứ 14.
- 1889 – *Grammaire de la langue chame*, Saigon (Imprimerie Coloniale), 1889, 92 pages. Bài này cũng đăng trong *Excursions et Reconnaissances* XIV-31 (1889), trang: 5-92.
(Văn phạm Chăm). Đây là bài nghiên cứu đầu tiên về văn phạm Chăm.
- 1906 – *Dictionnaire Cam-Français*, Paris (Public. EFEO VII) 1906, 633 trang (viết chung với A. Cabaton).
(Tự Điển Chăm-Pháp). Đây là cuốn tự điển khoa học đầu tiên về tiếng Chăm. Tự điển này dựa trên tự liệu viết bằng tiếng Chăm chú không phải dựa trên tiếng nói phổ thông.
- 1911 – L'inscription came de Po Sah, trong *Bulletin de la Commission Archéologique de l'Indochine* 1911, trang: 13-19.
(Chú thích về bia đá Po Sah)